

GEORG VOBRUBA

CENTRUM, PERIFÉRIA, ÁRNYÉK

Új geopolitikai mintázat az euró és a schengeni rendszer válsága után*

- I. Az Európai Szociális Modell az Európai Unió sajátos geopolitikai struktúráján alapul. Ez a struktúra az összes uniós tagállam közötti kölcsönös kapcsolatokról áll, így az Európai Unió egészének sajátos geopolitikai struktúrájaként jelenik meg. Az EU a kezdetektől programszerűen a lépésenkénti integráció útját követte, és így egyformán integrált tagokból áll. Gyakorlatilag mindenkor a különböző integrációs szinteket, különböző életszínvonalakat és hatalmi eltéréseket felölelő fokozatos integráció volt a minta. Az alábbiakban néhány gondolatot vázolok azzal kapcsolatban, hogy az euró és a schengeni rendszer válsága valószínűleg milyen hatással van az EU geopolitikai struktúrájára.
- II. Már az euró kitalálása előtt világos volt, hogy a közös uniós valuta bevezetése „nagyon összetett kísérlet” (Padoa-Schioppa 1994: 163), így az euróválság logikus következmény. Nem a pusztá megtörténte, hanem a komolysága volt meglepetés. Az euróválság igazán komoly kihívás lett az EU számára. Az euróválság nem oldódott meg, csak véget ért. Ez a következőt jelenti: számos új intézményt hoztak létre, de nem világos, hogy ezek képesek-e úrrá lenni a közös valutával kapcsolatos problémákon, vagy egyszerűen csak elhalasztják a nagy összeomlást. Más szóval, az euróválság releváns kiegészítő intézmények létrehozásához vezetett (bankunió, európai stabilitási mechanizmus); nem biztos, hogy ennyi elég lesz.
- III. 2015 nyarától az országokban uralkodó életveszélyes állapotok és a gazdasági kilátástalanság elől menekülő emberek válságba sodorták a schengeni rendszert. Schengen válsága alapvető kihívás az európai határrendszer számára, amelynek lényege a schengeni rendszeren belüli szabad mozgás és a külső határok szigorú védelme. Ez a belső szabadság és a külső kontroll közötti egyensúly az EU gazdag központját elkeseredetten elérni akaró nagyszámú menekült miatt összeomlott, ami több próbálkozáshoz vezetett a schengeni övezeten belüli határellenőrzés újbóli bevezetésére, és komoly konfliktust okozott az EU centruma és perifériája között.

* Georg Vobruba: *Center, periphery, shadow. A new geopolitical pattern after the Euro- and the Schengen crisis.* A 2016 április 29-én „Merre tart az európai szociális modell?” című konferencián elhangzott előadás szerző által jóváhagyott szövege.

- IV. A svájci történész, Jacob Burckhardt (2005 [1905]) több mint száz évvel ezelőtt egy ehhez hasonló helyzetben alkotta meg a „Krisenkreuzung” – válságkereszteződés kifejezést. Azt jelenti-e ez, hogy a dolgok rosszabbra fordulnak; hogy két válság dupla bajt jelent? Nem szükségszerűen, mert számításba kell vennünk, hogy a válságok egyes hatásai semlegesíthetik egymást. Példaként megemlítek egy nyilvánvaló hatást: mivel a schengeni rendszer válsága majdnem a teljes politikai figyelmet leköti, az euróválság politikai kezelése sokkal kevésbé hisztérikussá vált. Az egyik válságot (euró) háttérbe szorította a másik (Schengen). Burckhardt alapvetően ilyen hatásra gondolt. De a kölcsönös semlegesítő hatások ennél sokkal többet jelentenek.
- V. Az euró és a schengeni rendszer válsága is kihat az EU-n belüli centrum és periféria kapcsolatára. Hogy világosan láthassuk ezt, meg kell értenünk ennek a viszonynak a politikai csere jellegét. A periféria elkötelezi magát a politikai és gazdasági modernizáció mellett, és pufferként működik, hogy felszívja a határátlépéssel kapcsolatos, kívülről jövő különböző problémákat. Ennek fejében a centrum adminisztratív és pénzügyi támogatást ad, biztosítja a személyek mozgásának (szelektív) szabadságát, és – hosszú távon – a gazdaságban való részesedést. Ez volt a keleti bővítéssel kapcsolatos többé-kevésbé rejtett alku lényege, és hasonlóan működik az uniós szomszédsági politika (Vobruba 2008).
- VI. Ez a centrum és periféria közötti cserekapcsolat a 2007-es pénzügyi világválságig sértetlen maradt. Az euróválság felfedte a periféria centrumtól való erős függését. 2007-ig egyfajta kölcsönös függőség volt a centrum és a periféria között, de a válság során az EU-centrum meg tudott ettől szabadulni. Így a függés egyoldalúvá vált a válság sújtotta EU-tagok rovására. Nem tehettek mást, mint hogy elfogadják a centrum pénzügyi segélyét; ez olyan transzformációs nyomással párosult, ami bizonyos vonatkozásokban a keleti uniós tagok átalakulására és az ezzel járó társadalmi költségekre emlékeztet (Ferge 1997, Ferge–Tausz 2002).
- VII. A schengeni rendszer válsága ezzel szemben azt jeleníti meg, hogy a centrum függ a perifériától. A schengeni egyezménynek köszönhetően új határrendszer alakult ki: az új határok egyszerre nemzeti határok és az EU külső határai. Ennek a kettősségnek két hatása van (Hilpert 2015). Egyrészt a periférián levő tagállamok a nemzeti szuverenitásuk egy fontos részét elveszítik (vagy megosztják). Másrészt a centrum lemond a közös schengeni területre, és így a saját nemzetállami területére való beáramlás ellenőrzéséről. Ez az elrendeződés összeomlott a 2015-ben kezdődött nagyarányú beáramlással. Kiderült, hogy a periférián levő uniós tagoknak az EU-határok ellenőrzésére vonatkozó akarata és képessége nélkül a menekültprobléma olyan elosztási problémává válik, amelyet több tagállam nem akar, vagy nem tud megoldani.

- VIII. Mindkét válság az eddig működő politikai csereegyezségek felbomlásához vezetett. Ezért mindkét válság kezelésében az a cél, hogy új feltételekkel újraalkossák a politikai cserét. Az euróválság a centrum integráltóságának elmélyítéséhez és megszorító intézkedésekhez vezetett, azzal fenyegetve a perifériát, hogy kizárják az eurózónából, vagy akár az EU-ból. A schengeni rendszer válsága nyomán kiderült, hogy a centrumnak szüksége van egy pufferövezetre, és így a periféria EU-tagságának garantálására. Az EU geopolitikai struktúrájára vonatkozóan ebből az következik, hogy az euróválság és a schengeni rendszer válsága semlegesíti egymást. De ez csak a történet kétharmada.
- IX. A schengeni rendszer válságának előrehaladtával a politikai megbeszélések egyre inkább a centrum, néhány déli tagállam és az EU néhány szomszédja közötti ellentétekre és alkudozásokra koncentráálódtak. E centrum és a periféria közötti konfliktus árnyékában elindult egy folyamat, amely egyfajta „harmadik országokat” eredményez: olyan EU-tagokról van szó, amelyeket nemigen érintett az euróválság, és egyértelműen elzárkóznak a schengeni rendszer válságának bármilyen közös megoldásától. Ez alapvető változásokat hozhat az EU korábbi geopolitikai mintázatában. Mi várható? Csak spekulatív jellegű válaszok vannak. Egy szociológiai és egy politikai jellegű érvelést kínálok.
- X. Először a szociológiai: Georg Simmel (1992 [1908]) a „Szociológia” című nagy hatású munkájában a „konfliktust” a kölcsönös közömbösséggel szemben a társadalmi integráció módozataként vizsgálta. Mivel a modern társadalomban természetesek a konfliktusok, a konfliktusok révén történő társadalomépítés a normális működésmód. Persze nem minden konfliktus járul hozzá a társadalom építéséhez, a döntő kérdés az, hogy egy adott keretben zajlanak-e. Simmel a közös értékeket emeli ki ilyen keretként, hasonló szerepet játszhatnak a szembenálló felek által nem megkérdőjelezett és nem lerombolandónak tartott intézmények (Vobruba 2012).
- XI. Másodszor a politikai: miközben az EU-n belüli centrum és a (déli) periféria országai között intenzív konfliktus van arra vonatkozóan, hogy miként osszák el az euró és a schengeni rendszer válságának költségeit, az EU kelet-közép-európai részén levő tagállamok sikeresen kívül maradtak ezeken a konfliktusokon. Sőt mi több, egyes EU-tagok megpróbálják felfüggeszteni az eddig a konfliktusok és kompromisszumok közös keretként szolgáló intézményes szabályokat. Simmel szemszögéből nézve ez egyértelműen a kialakuló európai társadalommal szembeni lépés. A Bizottság legutóbb (2016 májusában) azt javasolta, hogy szabjanak ki bíróságot azokkal az EU-tagokkal szemben, amelyek nem egyeznek bele az elosztási kvótákba és nem hajlandók befogadni a rájuk eső menekülteket. Ez – legalábbis a konfliktusok révén megvalósuló társadalomépítés szemszögéből – jó hír, mivel lehetőséget kínál a kelet-közép-európai országokkal való konfliktus révén megvalósuló megújuló társadalomépítésre.

- XII. De e halvány esély ellenére meglehetősen sötét a kilátás. Egy szerencsétlen, de nem teljesen kizárható esetben az euró és a schengeni rendszer válsága egy több fokozatú és megosztott EU-hoz vezet. Egyrészt a centrum és a déli periféria között kialakul a politikai cserekapcsolatok komplex rendszere, összességében több fokozatban integrált geopolitikai struktúrát eredményezve. Másrészt valahol az árnyékban lesz majd néhány részlegesen integrált EU-tagállam.

Irodalom

- Burkhardt, Jakob (2005 [1905]): *Weltgeschichtliche Betrachtungen*. Stuttgart: Kröner.
- Ferge, Zsuzsa (1997): A Central European Perspective on the Social Quality of Europe. In Wolfgang Beck – Laurent van der Maesen – Alan Walker (eds.): *The Social Quality of Europe*. The Hague etc.: Kluwer Law International, 165–181.
- Ferge, Zsuzsa – Tausz, Katalin (2002): Social Security in Hungary: A Balance Sheet After Twelve Years. *Social Policy & Administration*, (36), 2, 176–199.
- Hilpert, Isabel (2015): The Migration Crisis and the Europeanization of the Border Regime. In Luis Baptista – Jenny Preunkert – Georg Vobruba (eds.): *Aftermath*. Political and Urban Consequences of the Eurocrisis. Lisboa: Edicoes Colibri, 69–89.
- Padoa-Schioppa, Tommaso (1994): *The Road to Monetary Union in Europe*. Oxford: Clarendon Press.
- Simmel, Georg (1992 [1908]): *Soziologie*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Vobruba, Georg (2008): Expanzió bővítés nélkül. Európa dinamizmusa és az európai szomszédsági politika. *Esély*, (19), 1, 76–90.
- Vobruba, Georg (2012): Az európai társadalom társadalmi konstrukciója. *Esély*, (23), 5, 57–71.